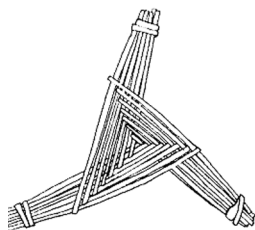

Kiviaegne triskele.

Brigiti triskele.

Karja kolmjalg.

Sitsiilia triskelemündid, 4.–3. sajand eKr.

Mani saare vana kuningavapp.

Väike märgiatlas

Karl Kello

KOLMJALG JA PEAJALG

Viis aastat tagasi, 2002, hakkas ajakirjas Haridus ilmuma "Väike märgiatlas". Ring on täis saanud, Haridus ilmub jälle kord kahe kuu jooksul nagu tollalgi. Viis aastat järjepidevalt ühte rubriiki teha on pikk aeg. Alustatud sai tookord Karja kolmjalast. Ei jää midagi üle, tuleb veel kord sama teema juurde tagasi pöörduda.

Karja kirikus jäädvustatud kolmjala n-ö ametlik kultuurilooline retseptioon püsib ja püsib. Karja kirikule pühendatud kokkuvõtlikus hiljuti ilmunud teadustöös peetakse tema kohta vajalikuks sedastada vaid, et tegemist on klassikalise *gorgoneion*'i modifikatsiooniga, mis seostub ka jumalik-kosmilise harmoonia ja dünaamikaga. Uurimuse autorite arvates peaksid Karja kiriku koori põhjaküljel paiknevad kaks kolmikmotiivi, kolmjalg ja nn peajalg, olema samase või vähemalt sarnase tähendusega; kolmjala ning peajala (nagu ka ellipsistide) motiivid olevat muude märkidega võrreldes vähem olulised, mis väljenduvat ka nende kujutamises väiksemalt ja tähenduse kordumises paartiti (Helen Bome, Kersti Markus. Karja kirik – kõige väiksem "katedraal". – Kunstiteaduslikke Uurimusi, 4/2005; lk 43–45). Siinkirjutaja ei julgeks küll neid ainulaadseid ja kõige intrigeerivamaid sümboleid vähemolulisteks pidada. Ei saa aksepteerida seisukohta, mis eirab Karja kolmjala päikesesümbolset aspekti, välis- tades ühtlasi tema seostamise meteoriidi kukkumise, konkreetsel juhul Kaali katastroofiga (meteoriit kui päikese poeg).

Päikesesümbol eelkõige

Kolmjalg (kr *triskele*) on kõige muu kõrval ja võib isegi väita, et eelkõige päikese sümbol (vt näiteks Sitsiilia mündid). Mani saare 13. sajandi vapil kujutatud kolmjalg tähistas algselt päikselist merestiihijumalat Manannánit, kel olnud kolm jalga all. Ka iiri paganliku tulejumalanna *resp.* kristliku püha-ku Brigiti triskele, mida lirimaal praeguseni õlgedest punutakse, seostub päikesesümbollikaga. Ja nii, nagu Mani kolmjalg on kolmejalgse Manannáni sümbol, võiks ka

Karja kiriku katkise jalaga kolmjalg olla vigastatud päikese(jumaluse) kajastus, kes ise endal jala alt rainunud või mõnel muul müütilisel moel põlvevea põhjustanud – kui meenutada kas või Väinämöist ja Kalevi- poega, kel olnud päike pea peal kanda. Põlveveaga päikselisi müütilisi tegelasi tuleb ette ka saarte keltide mütoloogias.

Mahasadav meteoriit?

Taevakivi meteoriiti on peetud päikese po- jaks – kolmjalg on seega loomuldasa ka meteoriidi sümbol. Meil Eestiski on teine- kord pisuhänd (s.o taeva all lendav tule- kera, meteoor *resp.* meteoriit) öeldud ole- vat kolmejalgne. Nii triskele kui ka tema lä- hisugulane *triquetra* leiavad kujutamist Thori vasaral. Muinaspõhja Edda-laulude järgi olnud piksejumala vasar peidetud kord hiidude juurde väga sügavale maa alla (hiidude maa asub idas, seda iseloomusta- takse kui paepõhist maad). Kes on võime- line varastama piksevasarat ja peitma seda jumalatelegi kättesaamatult sügavale maa- põhja? Saatuslik loodusjõud, kelle/mille vastu isegi piksejumal ei suuda seista. Kui- das see tuline ja üleni rauast piksevasar sinna paesesse pinnasesse võis sattuda? Küllap kukkus taevast alla. Soome loitsude järgi kukkunud päikese poeg Saarele Alue ehk Kaleva järve.

Ääremärkuse korras: eelmainitud *gorgo- neion* on tõsi küll seostatav taeva all lenda- va tule(mao)ga, hävitava ja koletuga, ent vaevalt teadustöö autorid seda aspekti sil- mas pidasid, väites, et pigem on tegemist *gorgoneion*'i klassikalise modifikatsiooniga. Arusaam gorgost kui taeva all lennata kiirustavast tulekerast ei kuulu nn klassi- kalise *gorgoneion*'i tähendussfääri; pealegi pole artiklis leida selle tõlgendusvõimaluse kasuks vähimat vihjet.

Kolmjala taustast

Karja kolmjala seostamine päikesesümbo- likaga pole meil kaugeltki enesestmõistetav olnud – rääkimata selle seostamisest päike- se poja meteoriidiga. Karja kiriku laemärke on käsitletud Helge Kjellin (1928), seejärel Villem Raam, Sirje Helme, Kaur Alttõa, ent

kolmjalat kui päikesesümbolist ei tee juttu keegi neist. Kunstiloolased ei püstita küsimust, mis põhjusel tehti see iseäralik ja suhteliselt ainulaadne märk nimelt Saaremaale ja just Karja kirikusse.

Võimalik, et esimene viide n-ö aktsepteeritavas teaduslikus tekstis Karja kolmjalele kui päikesesümbolile ilmus aastal 2003. Eesti Folkloori Instituudi väljaandes "Eesti Folkloori Instituudi väljaandes "Eesti taevas. Uskumusi ja tõlgendusi", autor Andres Kuperjanov (kui jätta arvestamata siinkirjutaja uurimus "Pagan Motifs in Nordic Sacral Art", 1993 (käskiri CEU-s, Praha) ja populaarteaduslikud artiklid (vt näiteks Horisont ja Luup, alates aastast 1991)).

Andres Kuperjanov kirjutab, et Karja kiriku laevõlvi maalingleid leiduvat päikesemärki, murtud jalaga triskelet, on püütud seostada ka Kaali meteoriidiga, kuid seda vaid pildiallkirjas. Tekstiosa kordab vanu ja ühest entsüklopeediast teise kanduvaid üldtuntud asju, et kolmjalg tähistav märk triskele on liikumise ja mõnes kultuuris ka jumala märk, et seda on seostatud ka kuu faasidega ja elu uuenemisega, et kolmjala tähenduseks sümbolistikas on jumalik triaad; päikesetõus, keskpäevapäike ja päikeseloojang; samuti lisatakse, et kolmjalg on olnud soome-ugri rahvastel igapäevase kasutusel, et seda võib leida ornamentikas, et sarnaselt haakristiga on see hea õnne sümbol. Jalakujuline kolmjalg on kohalikus traditsioonis siiski väga haruldane; viirutatud jalaga kolmjalg peaks olema ainulaadne ka ülemaailmses kontekstis.

Jalakujuline kolmjalg oli levinud Vana-Kreeka vaasimaalidel (6.–5. saj eKr) ja Väike-Aasias (Lüüchia, ca 480 eKr), 4. sajandil eKr (võimalik, et varemgi) saanud ta Sitsiilia embleemiks. Loogiline oleks oletada, et triskelemotiiv jõudis antiikmaailmast Mani saarele varem kui Saaremaale. Kuid Manile jõudnud see Sitsiiliast väidetavasti alles 13. sajandi keskpaiku normannide vahendusel (hiljem on kolmjalg ilustanud Inglise, Saksa ja Šveitsi vappe). Kuivõrd ka Saaremaal ilmus kolmjalg välja hiljemalt 13. sajandil, jääb küsimus lahtiseks: kust ja millal kolmjalamotiiv õieti Saaremaale saabus? Otseteed kreeka kultuuriarealist? Viikingite vahendusel?

Peajalg ja suutõmbaja

Kunstiloolased näivad olevat loobunud nii Karja kolmjala kui ka nn peajala sisulisest ja kontekstuaalsest käsitlemisest. Peajalg on maalitud kooriruumi lakke, kiriku lõunaseina pilastri idaküljel asub aga kivisse

raiitud habemik mehfiguur, kes vaatab oma jalge vahelt läbi. Algse põhjaportaali kohal vasakul on mees, kes venitab sõrmedega suud laiali. Eelviidatud uurimuse autorid tõdeavad, et "Nende kahe figuuri, "peajala" ja "suutõmbaja" žestid eksponeerivad kehaavausi ja viitavad seedimisele ja soojätkamisele, seega looduse ringkäigule ja viljakusele. Saatanale ja tema käsilastele oli see eemaletõukav". Ent mis pärast õieti? Õgimine ja sugutegemine läheb ju ometi saatanale n-ö hästi peale.

Ei ole tõsiselt võetav seisukoht, justkui oleks kohaliku peajala eesmärk lihtsalt tekitada saatanale väikest meelepaha. Jalgade vahelt selja taha vaatamise poos on väga tõhus maagiline asend, paha peletamiseks üleilmselt levinud efektiivne võte. Karja kiriku peajalgadesse tuleks väga tõsiselt suhtuda. Jalgade vahelt selja taha vaataja on Euroopas suhteliselt haruldane nähtus, Euroopa roomaanipärased peajalad erinevad oluliselt Karja kiriku stiilipuhtaist jalgpäist, näiteks Prantsuse vastavad kivikujud mõjuvad situatsioonikoomiliselt ja üsna eluliselt, samas kui Karja kiriku jalgpäid iseloomustab puhas märgikeel.

Kuidas teda kinni panna?

Üks tõhusamaid mooduseid taeva all lendav tulekera kinni panna on talle paljast istumiseotsa näidata, lausudes jalge vahelt selja taha vaadates teatud maagilist vormelit.

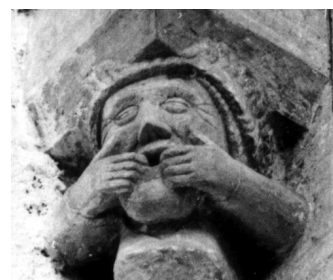
See on kauge ja kauaaegne komme, tuntud ka Siberi põhjarahvastel ja eestlastel, liivlastel, lätlastel. Nii saab tuulispasaks käija ja eksitaja ära tunda, põrgulise maapõhja kukutada, aga ka pikset ja Jumalat õrritada ning, mis kõige tähtsam – pisuhänna kinni panna, sedastas juba Saaremaa rahvaalgustaja Johann Wilhelm Ludvig von Luce kakssada aastat tagasi. Rahvapärimuse järgi paneb Saaremaal ka nõiaeit sama meetodikat kasutades – jalgade vahelt selja taha vaadates, paljast istumiseotse näidates ja sajatades – seisma Vanapagana küüntest tehtud laeva ja kukutab selle maapõhja.

Nn peajalad Karja kirikust.

Romaani peajalad Prantsusmaalt (Aulnay, Tournus).

Nn suutõmbaja Karja kirikust.